

14. Kylmä sota päättyy

Liennytyksestä kilpavarustelun kiihtymiseen

Suurvaltojen suhteissa oli kylmän sodan aikaan välillä hyviä jaksoja. Silloin yritettiin parantaa maiden välisiä suhteita.

Kun Stalin kuoli vuonna 1953, alkoi "**suojasää**". Silloin idän ja lännen välit lämpenivät. Vuonna 1955 pidettiin Geneven huippukokous. Kokouksen tarkoitus oli parantaa idän ja lännen välejä. Mitään todellisia päätöksiä ei kuitenkaan tehty. **Geneven henki** tarkoitti kylmän sodan lämmintä jaksoa vuosina 1954–1955.

Kuuban kriisin jälkeen Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen tärkein tavoite oli välttää ydinsotaa. Tätä aikaa sanotaan **liennytyksen ajaksi**. Se kesti 1960-luvun alusta 1970-luvun loppuun. Supervallat sopivat, että ne rajoittavat ydinaseiden määrää. Silloin tehtiin myös **ydinsulkusopimus**. Sen tarkoitus oli estää ydinaseiden leviäminen sellaisiin maihin, joilla ei vielä ollut ydinaseita.

Vuonna 1975 Helsingissä pidettiin Euroopan turva- ja yhteistyökokous **Etyk**. Osallistujamaat lupasivat kunnioittaa Euroopan valtioiden rajoja ja ratkaista ristiriidat ilman sotaa. Maat lupasivat, että ne eivät puutu toisten maiden sisäisiin asioihin. Ne lupasivat myös kunnioittaa ihmisoikeuksia.

Liennytyks ei kuitenkaan lisännyt luottamusta kylmän sodan osapuolten välille. Ne eivät tosissaan halunneet vähentää ydinaseita. Aseiden määrää rajoitettiin, mutta uudet aseet olivat tuhovoimaltaan aina vain suurempia.

Vuonna 1979 suurvaltojen suhteet romahtivat. Silloin Neuvostoliitto lähetti joukkojaan Afganistaniin. Afganistanin sodassa (1979–1989) Neuvostoliitto tuki maan kommunistista hallitusta, joka taisteli muslimisissejä vastaan.

1980-luvun alussa Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen suhteet olivat todella huonot. Yhdysvaltojen presidentti Ronald Reagan sanoi Neuvostoliittoa "pahan valtakunnaksi". Hän julkaisi **Tähtien sota -ohjelmansa** (SDI), mikä lisäsi asevarustelua. Tähtien sodan idea oli, että Yhdysvallat rakentaa avaruuteen puolustusjärjestelmän. Järjestelmä ampuisi alas Neuvostoliiton ohjukset ennen kuin ne saapuvat kohteeseen. Neuvostoliiton johtajat olivat varmoja, että länsi valmistelee hyökkäystä Neuvostoliittoon.

Pysähtyneisyyden aika Neuvostoliitossa

Neuvostoliiton talous voi hyvin 1970-luvulla. Se hyötyi **öljykriisistä**, joka heikensi maailman taloutta 1970-luvun alussa. Neuvostoliitto myi raakaöljyä ja sai siitä hyvän

hinnan kriisin aikaan. Asevarustelu kiihtyi, kun neuvostojohtajat uskoivat, että talouden kehitys jatkuu hyvänä.

Neuvostoliiton talous oli kuitenkin huonossa kunnossa. Maassa oli tuhlatu raaka-aineita, ja monien alueiden ympäristö oli pilattu. Teollisuus ei investoinut tarpeeksi, joten koneet olivat tehottomia ja vanhanaikaisia. Sosialistimaiden **suunnitelmatalous** oli kankea järjestelmä. Suunnitelmataloudessa ei helposti muutettu asioita. Esimerkiksi tietotekniikkaa ei ymmärretty ottaa käyttöön. Lisäksi Neuvostoliiton armeija tuli kalliiksi. Kun rahat kuluivat armeijaan, ne olivat poissa elintarvikkeiden ja kulutustavaroiden tuotannosta. Niistä alkoi olla jatkuva puute. Tätä Neuvostoliiton kautta sanotaan **pysähtyneisyyden ajaksi**.

Taloudellisten ongelmien lisäksi Neuvostoliitossa oli ideologinen kriisi. Toisen maailmansodan yhteishenki alkoi kadota, eikä uusi sukupolvi ollut enää ylpeä fasistien voittamisesta. Kansan arvostus väheni myös vuoden 1968 Tšekkoslovakian miehityksen takia. Kansalaiset alkoivat nähdä kommunistien hallinnon samanlaisena pakkohallintona kuin fasismin aikoinaan.

Gorbatšov uudistajana

Neuvostoliiton pysähtyneisyyden aika loppui vuonna 1985, kun Mihail Gorbatšov nousi Neuvostoliiton johtoon. Hän käynnisti maassa poliittisia uudistuksia. Niille oli suuri tarve. Puolueen viranomaisten oli jo pitkään ollut vaikea selittää koulutetuille ihmisille Neuvostoliiton rajoituksia. Maasta ei saanut poistua vapaasti ja länsimaiset kirjat ja elokuvat olivat kiellettyjä.

Gorbatšov käynnisti talouden uudistuksen (**perestroika**) ja aloitti avoimuuspolitiikan (**glasnost**). Yhteiskunnan arvostelu ja julkinen keskustelu sallittiin. Yksityisyrittäjäyys palautettiin osittain. Uudistajat uskoivat, että markkinat toimisivat myös Neuvostoliitossa. He toivoivat, että kysyntä lisäisi kulutustavaroiden tuotantoa.

Gorbatšov oli hyvin suosittu ulkomailla. Hänen ulkopolitiikkansa tavoite oli rauha ja aseidenriisunta. Gorbatšov ymmärsi, että Neuvostoliiton täytyy vähentää asevarustelua, koska maalla ei ollut siihen enää varaa. Muuta kulutusta ei voinut enää vähentää. Gorbatšoville myönnettiin Nobelin rauhanpalkinto vuonna 1990.

Neuvostoliitossa Gorbatšovia alettiin arvostella. Taloutta uudistettiin, mutta se ei johtanut hyviin tuloksiin. Aseteollisuus oli Neuvostoliitossa todella suuri tuotannon haara. Sitä ei pystytty muuttamaan niin, että se olisi tuottanut kulutustavaroita. Uudistukset eivät olleet tehokkaita myöskään siksi, että vanhat poliittiset rakenteet säilyivät ennallaan. Puolue johti yhteiskuntaa yksinvaltaisesti.

Neuvostoliiton johto ei pitänyt ympäristökysymyksiä tärkeinä. Raskaan teollisuuden päästöt rasittivat ympäristöä. Maan tapoihin kuului myös vaikeiden asioiden salailu. Välinpitämätön ja huolimaton toimintakulttuuri johti vuonna 1986 siihen, että

Tšernobyliässä tapahtui ydinvoimalaonnettomuus. Silloinkin Neuvostoliiton viranomaiset yrittivät salata onnettomuuden kansalaisilta.

Neuvostoliiton reuna-alueilla kansalaiset arvostelivat sosialistista järjestelmää ja kurjia elinoloja. Glasnost paljasti kansalle Neuvostoliiton ongelmat. Ihmiset tulivat rohkeammiksi ja ilmaisivat tyytymättömyytensä. Neuvostoliiton osatasavallat alkoivat vaatia itsenäisyyttä. Kansallisuuksien väliset yhteenotot lisääntyivät. Hallitus yritti vielä kukistaa liikehdintää väkivallalla esimerkiksi Liettuassa ja Georgiassa.

Elokuussa 1991 vanhoilliset kommunistit yrittivät kaapata vallan. He halusivat säilyttää Neuvostoliiton. Vallankaappaus kesti kaksi päivää. Se epäonnistui, koska armeija ei tukenut vallankaappausta. Kaappauksen torjijaksi ja kansan sankariksi nousi Boris Jeltsin, joka oli Venäjän osatasavallan presidentti.

Kylmä sota päättyi 25.12.1991. Silloin Mihail Gorbatšov sanoi radiopuheessaan, että Neuvostoliittoa ei enää ole. Neuvostoliitto hajosi 15 itsenäiseksi valtioksi. Näistä voimakkain oli Venäjä. Venäjän johtaja Jeltsin kielsi Neuvostoliiton kommunistisen puolueen ja tunnusti Baltian maiden itsenäisyyden.

Itä-Eurooppa vapautuu

Itä-Euroopan sosialistiset kansandemokratiat olivat Neuvostoliiton valtapiirissä. Ne kuuluivat Varsovan liittoon. Välillä joku maista halusi lisää vapautta ja alkoi kapinoida Neuvostoliiton valtaa vastaan. Vuonna 1956 oli **Unkarin kansannousu** ja vuonna 1968 **Prahan kevät** Tšekkoslovakiassa. Neuvostoliitto lopetti kapinat väkivaltaisesti. Neuvostoliitossa noudatettiin **Brežnevin oppia**: jos maa oli muuttunut sosialistiseksi, se pysyy aina sosialistisena.

Neuvostoliitto menetti voimiaan 1980-luvulla. Uudistusliikkeet alkoivat vaikuttaa Varsovan liiton maissa. Myös Helsingin Etyk-kokouksen päätösasiakirjat olivat innostaneet uudistusliikkeitä jo aikaisemmin. Etykin päätöksissä luvattiin kunnioittaa ihmisoikeuksia. Moniin Itä-Euroopan sosialistisiin maihin perustettiin Helsinki-ryhmiä, jotka ajoivat uudistuksia.

Kommunismien murentuminen ja kansan kapina käynnistyivät Puolassa. Puolassa oli voimakas ammattiliitto **Solidaarisuus**. Solidaarisuus organisoi lakkoja. Lakojen takia hallitus julisti Puolan poikkeustilaan vuonna 1981. Poikkeustilan avulla hallitus pystyi rajoittamaan kansalaisten oikeuksia vielä tiukemmin. Hallitus kielsi Solidaarisuuden toiminnan, mutta se jatkoi toimintaa. Levottomuudet jatkuivat. Hallituksen täytyi lopulta suostua vapaisiin vaaleihin. Silloin Solidaarisuus-liike sai 97 prosenttia äänistä. Kommunistien valta loppui Puolassa kesällä 1988.

Myös Neuvostoliittoon kuuluvat kansat alkoivat kapinoida. Esimerkiksi Virossa **laulavassa vallankumouksessa** alettiin vaatia itsenäisyyttä. Virossa kansallisten

laulujen laulaminen oli ainoa mahdollinen tapa osoittaa mieltä Neuvostoliiton johtoa vastaan. Siksi kuorolaulusta tuli tärkeä osa Viron itsenäisyysliikettä. Tallinnan ja muiden kaupunkien laulujuhlista ihmiset kokoontuivat laulamaan ja kokivat yhteenkuuluvuutta.

Vuonna 1989 Gorbatšov ilmoitti, että Neuvostoliitto on hylännyt Brežnevin opin. Sosialistiset maat saavat itse päättää omasta hallinnostaan. Gorbatšov uskoi, että maat pysyvät uskollisina Neuvostoliitolle, jos ne saavat lisää vapauksia. Siinä hän erehtyi.

Unkarissa kommunistinen hallitus aloitti uudistuspolitiikan jo vuonna 1988. Se salli yrittäjyyden ja monipuoluejärjestelmän. Lokakuussa 1989 kommunistipuolue lopetti toimintansa. Unkari muuttui demokratiaksi.

Unkari avasi Itävallan puoleisen rajansa syyskuussa 1989. Silloin tuhannet itäsaksalaiset matkustivat Unkarin kautta länteen. Itäsaksalaiset järjestivät mielenosoituksia ja vaativat, että maan rajat pitää avata. He vaativat, että Berliinin muuri puretaan. Marraskuussa 1989 Berliinin muuri murrettiin. Miljoonat itäsaksalaiset vierailivat Länsi-Saksassa. Lännen korkea elintaso oli monelle itäsaksalaiselle yllätys.

Saksalaiset alkoivat vaatia Saksojen yhdistämistä. Neuvostoliitto suostui tähän, kun Länsi-Saksa tarjosi sille taloudellista apua. Maaliskuussa 1990 Itä-Saksassa pidettiin ensimmäiset vapaat vaalit. Lokakuussa 1990 Saksat yhdistyivät.

Itä-Saksan jälkeen muutkin kansandemokratiat alkoivat uudistaa järjestelmiään. Tšekkosloveniassa tapahtui väkivallaton **samettivallankumous** marras-joulukuussa 1989. Myös Bulgaria luopui kommunismista rauhanomaisesti. Vain Romaniassa vanha valta ei väistynyt suosiolla. Diktaattori Nicolae Ceaușescu teloitettiin tv-kameroiden edessä jouluna 1989.

Varsovan liitto hajosi helmikuussa 1991. Kun kommunistinen järjestelmä romahti, se toi vapauden ja demokratian. Se lisäsi myös epävarmuutta Euroopassa. Nationalismi voimistui, ja vanhat kansallisuuskiihkeitä nousivat esiin. Esimerkiksi Tšekkoslovakian valtio jakaantui kahtia Tšekin tasavallaksi ja Slovakiaksi vuonna 1993.